

ЗМІСТ ТА ПЕДАГОГІЧНІ ЗАСОБИ ФОРМУВАННЯ СПРЯМОВАНОСТІ СТАРШОКЛАСНИКІВ НА МАЙБУТНІЙ ПРОФЕСІЙНИЙ УСПІХ

У статті висвітлено актуальність для України проблеми формування в старшокласників спрямованості на майбутній професійний успіх. Розкрито зміст та визначено педагогічні засоби підготовки учнів старших класів до професійного самовизначення. Запропоновано авторський варіант програми курсу «Побудова кар'єри» для 10-11 класів, який складається з трьох модулів: «Професійний успіх: стратегія руху», «Професійний успіх: проект діяльності», «Професійний успіх: напрями самодосконалення».

Ключові слова: *успіх у діяльності, професійний успіх, професійне самовизначення, професійна орієнтація.*

Тенденції сучасних соціально-економічних перетворень і пов'язані з ними зміни у методах роботи організації і підприємств створюють величезне поле діяльності для справжніх професіоналів, фахівців, які здатні не лише відповідати вимогам професійного середовища, а й спрямовані на досягнення високих стандартів у своїй професійній діяльності, на постійний професійний розвиток, тобто — на професійний успіх. Тому й не випадково, що проблема успіху особистості у професійній діяльності останнім часом все частіше стає предметом дослідження педагогів і психологів, які працюють у сфері шкільної професійної орієнтації.

До проблеми успіху людини в діяльності звертаються представники різних наук. У психології, як засвідчив проведений нами теоретичний аналіз, проблема спрямованості особистості на досягнення успіху в діяльності розглядається в трьох основних напрямках. Представники першого напрямку (З. Фрейд, А. Адлер, А. Маслоу, К. Роджерс) досліджують генетично задані, потенційні і нерозкриті джерела активності. Вони стверджують, що саме ці джерела (природжене прагнення до самоактуалізації, статеве напруження) детермінують досягнення цілі. Представники другого напрямку зосереджуються на способах досягнення заданих у суспільстві стандартів успішної людини, вони применшують значущість суб'єктивних факторів, тому розроблені ними технології спрямовуються на формування психологічних якостей або моделей поведінки успішної людини. З розглянутих нами авторів до другого напрямку належать праці представників біхевіористських теорій Ф. Девіса, Д. Карнегі, С. Паркінсона, Р. Фішера

й У. Юри, Н. Хілла, розробників теорії НЛП Р. Б. і Д. Гріндер. Третій із визначених нами психологічних напрямів вивчення проблеми спрямованості особистості на досягнення успіху в діяльності поєднує перші два підходи. Представники цього напрямку у своїх дослідженнях ураховують і особистісні, і соціальні детермінанти успішної діяльності. До цього напрямку, на нашу думку, належать дослідження діяльності досягнення успіху, проведені в рамках теоретико-особистісної розробки проблем мотивації. Фундаментом, на якому будують свої концепції представники означеного напрямку, є запропонована К. Левіном ідея про те, що загалом поведінка людини здійснюється під впливом двох основних змінних — особистості та оточення (соціуму). До третього напрямку психологічних досліджень проблеми спрямованості особистості на досягнення успіху в діяльності ми віднесли і дослідження радянських вчених, які виконані в рамках діяльнісного підходу.

Дослідження феномену професійного успіху отримали потужний розвиток у роботах сучасних зарубіжних учених. Більшість дослідників розглядають цей феномен як комплексний, що складається з двох взаємозалежних видів професійного успіху: об'єктивного та суб'єктивного. Об'єктивним успіхом називають позитивний результат у професійній діяльності. Як правило, він вимірюється такими характеристиками, як рівень займаної посади в ієрархії організації або розмір заробітної плати. Суб'єктивний успіх — сукупність суджень людини про її професійні досягнення і результати; він вимірюється параметрами задоволеності роботою і кар'єрою [3, с. 147].

За результатами узагальнення емпіричних досліджень визначено сім груп чинників, які детермінують професійний успіх: 1. Стратегії побудови кар'єри. 2. Міжособистісні відносини. У сучасних дослідженнях, присвячених професійному успіху, міжособистісні відносини вивчаються з двох підходів — соціального капіталу і наставництва. Слід відзначити, що наставництву як фактору, який сприяє професійному успіху, в останніх дослідженнях приділяється значна увага. 3. Сімейні стосунки. У цій групі розглядаються такі змінні, як батьківський і сімейний статус, а також конфлікт між професійним і особистим життям. 4. Інвестиції людини у свою освіту. 5. Мотиваційні чинники. 6. Організаційні характеристики. 7. Особистісні якості.

Дослідники звертають увагу на те, що людина, яка сприймає кар'єру як покликання, зосереджена на своїх цілях і завданнях, а також на тих зусиллях, яких потрібно докласти

для досягнення цих цілей. Така концентрація зусиль призводить до досягнення бажаних результатів (об'єктивного успіху), за яким впливає задоволеність власною діяльністю (суб'єктивний успіх). Майже всі дослідники кар'єрних процесів сходяться на тому, що саме індивідуально-особистісні чинники є центральними щодо впливу на професійний успіх.

Отже, можна визначити чотири взаємозалежні чинники, які забезпечують і свідчать про наявність обох видів професійного успіху: майстерність, професіоналізм; високий соціальний статус, висока оплата праці; відповідність призначенню; можливість особистого розвитку.

Сучасні дослідники шкільної профорієнтації поняття «майбутній професійний успіх» пов'язують насамперед з ефективним професійним самовизначенням (Є. Климов, В. Сидоренко, В. Синявський, М. Пряжников, С. Чистякова й інші), яке розглядається ними як успішність усього життя в рамках певної професійної діяльності. Професійне самовизначення визначається ними не як єдиний акт вибору професії, а як процес розвитку особистості, що передбачає внутрішню активність людини у формуванні перспективи професійного становлення, проектуванні стратегії руху до професії, тобто передбачає наявність такої стратегічної характеристики особистості, як суб'єктність.

Спрямованість старшокласника на професійний успіх ми розуміємо як вектор професійного самовизначення, що задає напрям зовнішньої і внутрішньої активності старшокласника на досягнення особистих високих стандартів у діяльності, пов'язаною з майбутньою професією.

Визначаючи зміст педагогічної діяльності з формування спрямованості старшокласників на майбутній професійний успіх, основними завданнями ми вважаємо такі: 1. Забезпечення оптимального для особистісного розвитку рівня домагань у діяльності, спрямованій на майбутню професію, який ґрунтується на: визначенні сфери діяльності, пов'язаної з почуттям успіху; усвідомленні соціальної корисності майбутньої професійної діяльності; знанні умов досягнення професійного успіху у визначеній сфері діяльності та володінні засобами самооцінювання і самовдосконалення відносно вимог обраної професії. 2. Формування позитивного ставлення до досягнення особистих високих стандартів у діяльності, пов'язаною з майбутньою професією. 3. Активізація початку самостійної

організації й аналізу діяльності, спрямованої на здобуття майбутньої професії.

Системотвірною основою для реалізації сукупності педагогічних засобів формування спрямованості старшокласників на майбутній професійний успіх є курс профорієнтаційного спрямування «Побудова кар'єри» для учнів 10-11-х класів. Мета курсу реалізується у процесі вирішення комплексу навчальних і виховних завдань: виховання в учнів ставлення до себе як суб'єкта майбутньої професійної діяльності, усвідомлення своєї індивідуальної неповторності, відповідальності та впевненості у досягненні майбутнього професійного успіху; активізація процесів самопізнання, самооцінки та актуалізація потреби у самовдосконаленні; формування системи знань про зміст та структуру світу професій, сучасні вимоги соціального середовища до фахівців на ринку праці, стратегію і тактику реалізації визначених напрямів власного кар'єрного зростання у майбутньому; ознайомлення учнів із способами і прийомами прийняття обґрунтованих рішень про вибір майбутньої професії, забезпечення їх практичним досвідом пошуку необхідної інформації для розроблення або ж удосконалення стратегії професійного зростання у майбутньому.

Курс складається із трьох модулів: перший модуль, для 10 класу, «Професійний успіх: стратегія руху» (35 год.), другий модуль, для 11 класу, «Професійний успіх: проект діяльності» (9 год.) і додатковий модуль «Професійний успіх: напрями самовдосконалення» (9 практичних робіт). Перший модуль націлений на допомогу старшокласникам у виборі професії, другий доповнює його щодо підготовки учнів до вибору виду економічної діяльності (відкриття власної справи, робота в державній установі, робота за наймом у приватній організації). Метою додаткового модуля «Професійний успіх: напрями самовдосконалення» (9 практичних робіт) є розширення уявлення старшокласників про способи самооцінювання і самовдосконалення відносно вимог обраної професії.

Програма модулю «Професійний успіх: стратегія руху» складається з пояснювальної записки і таких розділів: навчальний матеріал, який охоплює знання, уміння і навички з основ побудови професійної кар'єри учнями 11 класів; орієнтовні критерії оцінювання підготовленості учня до професійного самовизначення; перелік рекомендованої літератури; орієнтовний зміст «Щоденника вибору майбутньої професії».

Головними компонентами навчального матеріалу, який охоплює знання, уміння і навички з основ побудови кар'єри учнями 10 класів, є три розділи: світ професій (знання про види професійної діяльності та їхні вимоги до людини); образ «Я» (знання про індивідуально-психологічні особливості учня, його можливості і домагання, напрями самовдосконалення до рівня вимог обраної професії); технологія побудови кар'єри (знання правил вибору учнем майбутньої професії, його уміння складати та корегувати індивідуальну освітню траєкторію, аналізувати суперечності й уникати усталених помилок).

Такі обов'язкові складові курсу, як «Робочий зошит старшокласника», «Щоденник вибору професії» допоможуть викладачеві курсу супроводжувати процес професійного визначення учнів. Наприклад, «Щоденник вибору учнем майбутньої професії» складається із семи розділів:

1. Моє резюме. Розділ містить ті ж самі блоки, що і резюме при прийнятті на роботу, і є першим досвідом його написання (прізвище, ім'я, по батькові; дата народження; адреса, телефон; освіта; ціль; досвід роботи; додаткова інформація; рекомендації).

2. Мої поточні цілі, плани і аналіз виконання. На початку кожного місяця учень ставить перед собою цілі, які стосуються підготовки до вступу до професійного навчального закладу або підготовки до успішної діяльності за обраною професією (це може бути: підвищення досягнень у навчанні; опанування необхідними навичками; виховання рис характеру тощо); складає план дій, спрямованих на досягнення поставленої цілі, визначає очікувані труднощі. Наприкінці кожного місяця учень робить письмовий аналіз своєї діяльності та її результатів (рівень досягнення цілей, вирішення завдань; труднощі, яких я не очікував; мої дії та вчинки, що заслуговують уваги).

3. Мої роботи. Цей розділ містить перелік і опис основних форм і напрямів навчальної і творчої активності учня: факультативи, які відвідує учень, позашкільні гуртки, наукові роботи у Малій академії наук «Дослідник», власні наукові, культурні роботи, проекти тощо. У ньому відображено як напрям активності, так й інформація про регулярність занять (епізодично, системно), їхню тривалість і результативність.

У звіті про участь у проекті зазначають таке: назва проекту; цілі проекту; особисті цілі учня у проекті; стислий опис проекту; учасники проекту; результати проекту; місце проекту в навчальному процесі (де можна використовувати створе-

ний під час реалізації проекту матеріал); чого учень навчився під час роботи над проектом.

4. Мої досягнення. Результати навчальних досягнень учня (успішність), перемоги в олімпіадах, конкурсах, змаганнях тощо.

5. Відгуки, рекомендації і консультації. Характеристики ставлення учня до різних видів діяльності, які надають учневі класний керівник, учителі, педагоги позашкільних закладів, керівники спортивних секцій, батьки тощо. Рекомендації психолога щодо вибору професії і самовдосконалення. Зауваження лікаря щодо обмежень при виборі професії і шляхів зміцнення здоров'я.

6. Важлива інформація. Інформація, яку здобув сам учень і яка стосується побудови його освітньої траєкторії, професійного плану або розвитку особистісних якостей.

7. Результати виконання. Виконання письмових практичних робіт учня на уроці і самостійних робіт під час вивчення курсу «Побудова кар'єри».

Модуль «Професійний успіх: проект діяльності» доповнює перший модуль щодо підготовки учнів до вибору виду економічної діяльності (відкриття власної справи, робота в державній установі, робота за наймом у приватній організації). Ще одною особливістю модулю є використання методу проектів, який є одним із небагатьох педагогічних технологій, що забезпечують формування такої стратегічної характеристики особистості, як її суб'єктність. У роботі над своїми проектами учні використовують знання, отримані як на уроках, у рамках курсу «Побудова кар'єри», так і самостійно.

Додатковий модуль «Професійний успіх: напрями самовдосконалення» містить дев'ять практичних робіт з вивчення індивідуально-психологічних особливостей учнів. На основі результатів їх виконання учень виконує творче домашнє завдання «Мій психологічний портрет». У такій роботі учні зможуть узагальнити отримані показники, висловити свою згоду чи незгоду з ними, пов'язати їх із своїми самоспостереженнями, зробити висновки щодо свого самовдосконалення.

Комплекс професіографічно-дослідницьких завдань є заходом, який суттєво підвищує ефективність формування готовності старшокласників до професійного самовизначення, оскільки лише на основі систематичного вивчення професії, її змісту, технології і всіх суттєвих умов конкретної професійної діяльності — технічних, соціальних, психологічних, економіч-

них, гігієнічних, медичних, кліматичних, можливо будувати її характеристики і класифікації.

Професійні випробування у формі проектних робіт передбачають виконання старшокласниками певних проектів (індивідуальних, групових, колективних). Такі проекти охоплюють діяльність учнів від формулювання мети й економічної доцільності до презентації виготовленого продукту. Акцент у виконанні проекту перенесено на самостійну й активну діяльність старшокласників. Результатом навчання стає вже не засвоєння знань, умінь і навичок, а формування основних способів діяльності, які забезпечують її успіх.

Послідовність кроків в індивідуальній роботі зі старшокласниками може бути такою:

I. Усвідомлення особистісних цінностей. Сформовані цінності — це та частина внутрішнього світу людини, яку вона може осмислювати, аналізувати, творчо переробляти, будувати ієрархічно тощо. Можна запропонувати учням здійснити стосовно них таку роботу, як: усвідомлення, ранжування, зміна, формулювання, відстоювання, підтримка, порівняння.

II. Виділення дальньої професійної цілі (мрії) і її узгодження з іншими важливими життєвими цілями. Виділення найближчих і ближніх професійних цілей, як етапів і шляхів до далекої цілі (мрії).

III. Виявлення ресурсів особистості й дефіцитів компетенцій. Старшокласник складає переліки компетенцій, необхідних для досягнення професійної цілі, і потім ранжує їх за такою послідовністю: а) уже досить сформовані і розвинені; б) сформовані, але потребують розвитку; в) практично не сформовані, але необхідні.

IV. Виявлення змісту самовиховання. До кожної із професійно важливих і значимих для учня компетенцій складається перелік конкретних завдань, послідовне виконання яких дасть йому змогу досягти поставлених цілей.

V. Планування. Сформульовані завдання старшокласник розподіляє за графами індивідуального плану розвитку, тим самим розподіляючи час і свої сили на їх виконання. Складання довгострокових, річних, місячних і тижневих планів, розпорядку дня.

VI. Складання конкретної програми послідовних дій. Конкретна програма послідовних дій містить у собі пошук старшокласником людей (як дорослих, так і однолітків), установ (школа, установа додаткової освіти, Державна служба зайня-

тості, бібліотека, Інтернет і т.д.), засобів (паперові або електронні носії та інше), за допомогою яких він зможе виконати призначені самому собі завдання.

VII. Реалізація конкретної програми послідовних дій. Цей етап відбувається не тільки в стінах школи, але й у спортивних клубах, будинках творчості, вдома. Тому роль педагога як координатора дій батьків, педагогів, керівників гуртків і секцій важко переоцінити.

VIII. Рефлексія процесу реалізації конкретної програми послідовних дій. Цей етап може бути відрефлексований як під час спілкування старшокласника з батьками, класним керівником, так і в мікрогруповому спілкуванні старшокласників, чії цілі були подібні між собою, а самі учні перебувають у дружніх стосунках [11].

Отже, вважаємо доцільним й ефективним запропонований зміст педагогічної діяльності з формування спрямованості старшокласників на майбутній професійний успіх Системотвірною основою для реалізації сукупності педагогічних засобів формування зазначеної спрямованості може слугувати курс профорієнтаційного спрямування «Побудова кар'єри» для учнів 10-11-х класів.

Література

1. Батурич Н. А. Психология успеха и неудачи : учеб. пособие. / Николай Алексеевич Батурич. — М., 2003. — 100 с.
2. Бех І. Д. Виховання особистості: підруч. / І. Д. Бех. — К.: Либідь, 2008. — 848 с.
3. Хаммер Я. Профессиональный успех и его детерминанты / Я. Хаммер // Вопросы психологии. — 2008. — №4. — С. 147-153.

В статтє освещена актуальность для Украины проблемы формирования у старшеклассников направленности на будущий профессиональный успех. Раскрыто содержание и определены педагогические средства подготовки учащихся старших классов к профессиональному самоопределению. Предложен авторский вариант программы курса «Построение карьеры» для 10-11 классов, который состоит из трех модулей: «Профессиональный успех: стратегия движения», «Профессиональный успех: проект деятельности» «Профессиональный успех: направления самосовершенствования».

Ключевые слова: *успех в деятельности, профессиональный успех, профессиональное самоопределение, профессиональная ориентация.*

I. I. Tkachuk

The Content and Pedagogical Tools of Formation of Senior Students' Orientation to Future Professional Success

The Institute of Problems on Education of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine (9 Berlynskoho Str., Kyiv, Ukraine).

The author considers the content of teaching activities on the formation of senior students' orientation to future professional success as follows: 1) ensuring an optimal personal development level of aspiration in activities, which is based on the determination of the scope of activities associated with feelings of success; understanding of the social usefulness of future career; knowledge of conditions of achieving professional success in a particular field and possessing the means of self-evaluation and self-improvement according to the requirements of the chosen profession; 2) creating a positive attitude to achieving high standards in personal activities related to the future profession; 3) activation of early self-organization and analysis of high school students' activity aimed at obtaining future profession. The synthesis basis for the implementation of pedagogical methods of forming high school students' orientation on future professional success is suggested to be the vocational guidance course «Career Building» for students of 10-11th grades. The course consists of three modules: the first module, for 10-grades students, «Professional Success: The Strategy of Movement» (35 hrs.), the second module, for 11-grades students, «Professional Success: A Project of Activities» (9 hrs.), and the optional module «Professional Success: Self-Improvement Directions» (practical work).

References

1. Baturin, N. A. (2003). *Psikhologiiia uspekha i neudachi* [Psychology of success and failure]. Moscow.
2. Bekh, I. D. (2008). *Vykhovannia osobystosti* [Education of personality]. Kyiv: Lybid.
3. Hammer, Ya. (2008). *Professionalnyi uspekh i ego determinanty* [Professional success and its determinants]. *Voprosy Psichologii*, 4, 147-153.